

8. Програми для середньої загально-освітньої школи. 1-2 класи. – К.: Поч. шк. – 2001. – 296 с.

*І.О.Козаченко,
пошукувач,
Криворізький ДПУ*

АНАЛІЗ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ І СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДО ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

У статті розглядаються загально дидактичні підходи до конструювання змісту навчання, аналізується необхідність комплексного розгляду сторін цілісного педагогічного процесу, побудови змісту навчання географії на основі гармонізації змістового та процесуального компонентів.

В статье рассматриваются общедактические подходы к конструированию содержания обучения, анализируется необходимость комплексного рассмотрения сторон целостного педагогического процесса, построения содержания обучения географии на основе гармонизации содержательного и процессуального компонентов.

In article the general and didactic approaches to designing of the content of training are considered, necessity of complex consideration of the parties of complete pedagogical process, construction of the content of training of geography on the basis of harmonisation of substantial and remedial components is analyzed.

Аналіз наукової літератури й педагогічної практики показує, що якість освітнього процесу, усунення труднощів, які виникають у школярів в навчанні, багато в чому пов'язані з забезпеченням цілісності різних сторін педагогічного процесу – мотиваційної, змістової та процесуальної. Ці особливості достатньо рельєфно виділяються під час аналізу змісту навчання, що закономірно формується на загальних підходах до конструювання змісту освіти на даному етапі розвитку педагогічної науки (І.Д.Бех, В.І.Бондар, В.В.Краєвський, І.Я.Лернер, В.І.Лозова, І.В.Малафійк, М.М.Скаткін, В.О.Сластьонін та ін.)

Питанням побудови й удосконалення змісту навчання географії велику увагу приділяють М.М.Баранський, А.В.Даринський, С.Г.Кобернік, В.П.Корнеєв, В.П.Максаковський, П.О.Масляк, І.С.Матрусов, О.М.Топузов, В.Ю.Пестушко, Л.М.Панчешнікова та ін.

Зміст освіти є одним з головних елементів у структурі процесу навчання, має історичний характер і визначається цілями, завданнями освіти на тому чи іншому етапі розвитку суспільства й педагогічної науки.

Основні теорії формування змісту освіти – матеріальна та формальна, склалися протягом кінця XIII – початку XIX століть.

Метою матеріальної освіти (Я.А.Коменський, Г.Спенсер) є

передача учням якнайбільшого обсягу знань з різних галузей. Натомість представники формальної освіти (А.Дістервег, Й.Г.Песталоцці) розглядали навчання лише як засіб розвитку розуму. Обидві підходи, хоча й відображували існуючі на той час тенденції в освіті, проте не задовольняли нагальні потреби й можливості особистості, що навчається й розвивається. Ці питання достатньо повно були розкриті К.Д.Ушинським. Школа, указував К.Д.Ушинський, повинна збагачувати людину знаннями й у той же час привчати її користуватися цим багатством, а голий розвиток – “неіснуючий привид” [8, с. 116].

На думку багатьох дидактиків суперечка, що виникла між прибічниками обох теорій й їх опонентів, була досить корисною у тому відношенні, що сприяла розкриттю, хоча й окремо, кожної зі сторін змісту навчання.

Так, І.Я.Лернер, М.М.Скаткін зазначають: “Думка про те, що розвиток розумових здібностей не залежить від змісту знань, є помилковою. Прояв здібностей завжди змістовний, тобто будується на конкретному змісті якої-небудь предметної галузі. Разом з тим, різні види знань можуть відігравати різну роль у процесі розумового розвитку учнів. Крім того, велике значення має та діяльність, що здійснює людина, засвоюючи знання й оперуючи ними” [1, с. 94].

Американським філософом і педагогом Дж. Д'юї наприкінці ХІХ – початку ХХ століття, було започатковано прагматичну концепцію змісту освіти, згідно якої основу навчання має складати практичний досвід учня. Дитина з її інтересами повинна бути в центрі, а тому не програми, складені дорослими, а сама дитина визначає як якість, так і кількість навчання, послуговуючись критерієм корисності. Хоча такий підхід може призвести до повного руйнування навчально-виховного процесу, сьогодні ідея прагматичної освіти має достатньо багато прихильників. Однією з причин такої популярності є наявна відірваність предметного конструювання змісту освіти від життя, а звідси й переважання знаннєвих підходів у навчанні та учінні.

У вітчизняній педагогічній думці, вважають В.І.Лозова, О.Я.Савченко, переважає теорія функціонального матеріалізму до побудову змісту освіти, закладена К.Д.Ушинським й розвинена В.О.Сухомлинським [3, с. 253]. Сутність цієї теорії передбачає діалектичну єдність оволодіння знаннями та уміннями користуватися ними у власній діяльності.

Метою статті є розгляд існуючих тенденцій до формування

змісту навчання географії.

Вітчизняні теорії змісту освіти виходять з праць П.П.Блонського, П.Ф.Каптерєва, К.Д.Ушинського, які були розвинені у 80-ті роки минулого століття такими відомими дидактами як-от І.К.Журавльов, Л.Я.Зоріна, В.В.Красевський, І.Я.Лернер, М.М.Скаткін та ін. Зокрема, глибоке науково-теоретичне обґрунтування теорія змісту освіти знаходить у працях І.Я.Лернера, який виходить з концепції Л.С.Виготського про співвідношення навчання й розвитку: навчання є необхідною умовою розвитку і навчання йде попереду розвитку і веде його за собою. Це означає, що розвитку без накопичення знань немає, як не може бути суто розвитку поза предметом навчання.

Головна соціальна функція освіти – передача досвіду, накопиченого попередніми поколіннями людей. Досвід розглядається, з одного боку, як діяльність, втілена в знаннях, уміннях, творчості, а з іншого – у ставленні до світу, тобто у формі матеріальної й духовної культури [1, с. 100].

Відтак, зміст освіти має включати в себе:

1. Систему знань про природу, суспільство, мислення, техніку, способи діяльності, засвоєння яких забезпечує формування у свідомості учнів правильної діалектико-матеріалістичної картини світу, озброює правильним методологічним підходом пізнавальної й практичної діяльності.
2. Систему загальних інтелектуальних і практичних навичок, умінь, що є основою безлічі конкретних діяльностей і таких, що забезпечують здатність молодого покоління до збереження культури суспільства.
3. Досвід творчої діяльності, її основні риси, які поступово були накопичені людством у процесі розвитку суспільно-практичної діяльності, досвід, що забезпечує здатність до подальшого розвитку культури суспільства.
4. Досвід емоційно-вольового ставлення до світу, один до одного, що є разом зі знаннями й уміннями умовою формування переконань і ідеалів, системи цінностей [1, с. 102].

Кожен з перелічених компонентів виконує свої визначені функції. Так, знання про світ і способи діяльності інтелектуального та практичного характеру слугують реалізації пізнавальної, орієнтаційної та оцінної функцій. Досвід здійснення способів діяльності виконує відтворюючу функцію, а досвід творчої діяльності – перетворюючу. Досвід емоційно-ціннісного ставлення

регулює вибіркоче ставлення особистості до оточуючого світу [3, с. 256-257]. Таким чином, між компонентами змісту освіти існують зв'язки, адже кожен з попередніх є умовою функціонування наступних, в у сукупності – умовою формування цілісного світогляду особистості.

Під час відбору обсягу кожного конкретного компоненту змісту освіти послуговуються кількома важливими положеннями, серед них: природа і характер суспільства, необхідність підготовки до життя підростаючого покоління, яке активно працюватиме через 10-15 років, тенденції світового, культурного і наукового розвитку [4, с.201].

Отже, на методологічному рівні зміст освіти визначають як педагогічну модель соціального замовлення, яке звернено до школи. Проте зміст не копіює соціальне замовлення, а інтерпретує його засобами педагогічної науки [4, с.191]. Маються на увазі закономірності навчання та учіння – обсяг, логіку, темп засвоєння знань, можливі методи й засоби, що протікають у певних організаційних формах.

Виходячи з цього джерелами змісту освіти є культура, види й галузі діяльності, логіка розгортання кожної з них, методи, засоби й організаційні форми навчання. Із числа факторів, що позначаються на змісті освіти, можна назвати потреби й цілі суспільства, закономірності навчання й учіння, середні й оптимальні можливості учнів, їх особистісні потреби та інтереси.

У традиційній педагогіці, орієнтованій на реалізацію переважно освітніх функцій школи, зміст освіти визначається як сукупність систематизованих знань, умінь і навичок, поглядів і переконань, а також певний рівень розвитку пізнавальних сил і практичної підготовки, досягнуті в результаті навчально-виховної роботи. Це так званий знаннево-орієнтований підхід до визначення сутності змісту освіти.

В.О.Сластьонін з цього приводу зазначає: “знання, звичайно, важливі соціальні цінності, тому й знаннево-орієнтований зміст освіти має безумовне значення. Він сприяє соціалізації індивіда, входженню людини в соціум. Із цього погляду такий зміст освіти є життєво забезпечувальною системою. Однак при знаннево-орієнтованому підході до змісту освіти знання стають абсолютною цінністю й заслоняють собою саму людину. Це призводить до ідеологізації й регламентації наукового ядра знань, їхнього академізму, орієнтації змісту освіти на середнього учня й інші

негативні наслідки" [6, с. 260].

У сучасному світі "знаннєва" освіта стає неприйнятною. Криза традиційної моделі навчання визначається тим, що старіння інформації відбувається значно швидше, ніж завершується природний процес навчання в середній школі. У зв'язку із цим установка на "передачу" від учителя до учнів "необхідного запасу знань" стає зовсім утопічною.

У педагогічній теорії знайшли визнання принципи формування змісту загальної освіти, розроблені В.В.Краєвським [1].

Насамперед, це принцип відповідності змісту освіти у всіх його елементах і на всіх рівнях конструювання вимогам розвитку суспільства, науки, культури й особистості.

Принцип єдності змістової й процесуальної сторони навчання при відборі змісту загальної освіти відкидає його однобічну предметно-наукову орієнтацію. Він припускає урахування педагогічної реальності, пов'язаної зі здійсненням конкретного навчального процесу, поза яким не може існувати зміст освіти.

Принцип структурної єдності змісту освіти на різних рівнях його формування з погодженість таких складових, як теоретичне подання, навчальний предмет, навчальний матеріал, педагогічна діяльність, особистість учня.

В останні роки у зв'язку з переходом від знаннєво-орієнтованого до особистісно-орієнтованого навчання намітилися тенденції становлення таких принципів відбору змісту загальної освіти, як гуманітаризація й фундаменталізація, а також принцип органічного поєднання особистісного і суспільного (І.В.Малафік [4, с.198-201]). Системоутворювальним принципом конструювання змісту освіти на сучасному етапі є принцип гуманізації (І.Д.Бех, І.А.Зязюн, Л.В.Кондрашова, О.П.Сманцер та багато інших вчених).

На різних історичних етапах розвитку суспільства основою змісту освіти і навчання була наука, проте у зміст освіти включаються лише педагогічно доцільні й дидактично перероблені факти, закони й закономірності сучасної науки. Головним завданням сучасного шкільного навчання стає формування цілісного світогляду, що припускає новий спосіб мислення й дії, здатного використовувати навчальну інформацію в повсякденній діяльності як інструмент практичної дії.

Сьогодні загальна освіта може бути представлена, з одного боку, як наскрізна лінія всієї системи безперервної освіти, а з іншого боку – як загальноосвітня підготовка людини, що передусь

професійній. В останньому випадку в зміст загальної освіти входять три основні цикли навчальних предметів: природничо-науковий, гуманітарний, трудовий і фізичної підготовки.

За предметною структурою зміст навчання є не що інше, як сума змісту всіх навчальних предметів, які вивчаються в школі.

Навчальний предмет є педагогічно адаптованою сукупністю знань і умінь із якої-небудь окремої сфери дійсності і відповідної їй діяльності засвоєння та застосування цих знань і умінь в процесі навчальної взаємодії (І.Я.Лернер [1]). Отже, в нього, крім основ науки, входить зміст діяльності із засвоєння власне навчального матеріалу даної дисципліни, зміст діяльності з осмисленого сприймання навчальної і виховної діяльності учителя, діяльність спілкування всередині учнівського колективу [4]. На методичному рівні у зміст навчання Л.М.Панчешнікова включає знання (теорії, уявлення, факти), уміння й світоглядні ідеї [5, с. 45-48].

Навчальний предмет є засобом розкриття змісту освіти, а точніше, засобом його реалізації. Він включає в себе два види знань: основних, змістових і допоміжних, процесуальних, технологічних.

Кожен навчальний предмет має багатоцільове призначення і у кожному з них є ведучий компонент, який виконує провідну функцію. З погляду визначення провідної функції можна виділити такі групи навчальних предметів:

- предметні знання (фізика, хімія, біологія, географія, астрономія, історія);
- способи діяльності (іноземна мова, креслення, фізкультура, праця);
- образне бачення світу (музика, малювання).

Підґрунтям для побудови змісту навчання кожного шкільного предмета є стратегічні завдання реформування змісту освіти, подані у державній національній програмі "Освіта" (Україна XXI століття).

Вищезазначене звісно позначається й на змісті навчання географії, точніше на необхідності його оновлення.

У зв'язку з глобалізацією стихійних природних і природно-антропогенних явищ та катастроф, загостренням планетарних соціально-економічних, природно-ресурсних, геоекологічних, етнічних та інших проблем, підвищується роль і значення географії у системі загальної середньої освіти. Ці фактори, а також перехід загальноосвітньої школи в Україні на 12-річний термін навчання, зумовили створення Концепції географічної освіти (2004 р.).

Зміст навчання географії генералізується на загальних

засадах необхідності розвитку особистості школяра з урахуванням його природних задатків, здібностей, інтересів та потреб через формування географічної культури як основи світосприйняття, світогляду та діяльності [7].

Структура і зміст навчання географії базуються на принципах неперервності й наступності шкільної географічної освіти, її інтеграції на основі внутрішньопредметних зв'язків, гуманізації, гуманітаризації, диференціації навчального матеріалу в залежності від вікових можливостей учнів, практичної спрямованості [7].

Елементи географічних знань учні отримують у початковій школі. Поглиблення цих знань відбувається в 5-му класі під час вивчення пропедевтичного курсу "Рідний край". У подальшому навчання географії здійснюється за тематичним принципом: "Географія рідного краю" (5 клас), "Загальна географія" (6 клас), "Географія материків та океанів" (7 клас), "Географія України" (8-9 клас), "Соціально-економічна географія світу" (10 клас) та інтегровані курси відповідно до профілю навчання у 11 класі.

Оновлення змісту географічної освіти відбувається на основі актуалізації характеру взаємозв'язків у системі "природні умови і ресурси – людина – суспільство", що звісно потребує включення не тільки інших знань, а переорієнтацію у цільовому та процесуальному компонентах навчання географії.

Процесуальний компонент навчання географії передбачає збільшення обсягу практичної діяльності учнів. Це, у першу чергу, введення активних організаційних форм навчання – уроків-спостереження, дослідження, уроків практичної діяльності безпосередньо в природі тощо. Вивчення більшості тем у всіх класах ґрунтуються на роботі з географічними картами та іншими джерелами географічної інформації, у тому числі глобальними інформаційними мережами.

При цьому основні географічні курси мають викладатися на краєзнавчому матеріалі. Краєзнавчий зміст курсу передбачає вивчення не тільки рельєфу, вод, клімату своєї місцевості, але й таких компонентів як ґрунти, рослинний і тваринний світ, а також населення своєї місцевості, його побуту та господарської діяльності. Головний критерій при відборі цього змісту – використання об'єктів і явищ, доступних безпосередньому сприйманню школярів під час програмних екскурсій, спостережень, а також життєвий досвід учнів.

У сучасному змісті шкільної географії отримали

відображення багато географічних наук, а також відомості з геології, геохімії, астрономії, етнографії, демографії, економіки та ін.

Введення цих відомостей відображає, по-перше, реально існуючий процес інтеграції наукового знання і, по-друге, дозволяє глибше пояснити природні і суспільні явища, що вивчаються.

Особлива увага сьогодні приділяється питання міжпредметної інтеграції, що реалізується у профільному навчанні. У Криворізькому обласному ліцеї-інтернаті для сільської молоді навчання географії передбачає:

- основні навчальні курси;
- факультативи та спецкурси "Математична географія" (10-11 клас), "Картографія з основами топографії" (10 клас), "Геоєкологія" (11 клас);
- обов'язкова позаурочна навчальна робота: навчально-виробнича практика, тиждень географії, науково-дослідницька діяльність учнів;
- позаурочна діяльність за інтересами: клуб "Ріднокрай", "клуб "ЛПК", клуб "Дебати", День науки і творчості.

Відповідно до сучасного стану розвитку географічних наук у курсі шкільної географії велика увага приділяється вивченню природно-територіальних і територіально-виробничих комплексів, економіко-політичному та екологічному аспектам, розширено типологічний підхід. Важливе місце відведено ознайомленню учнів з методами дослідження географічної науки: картографічний, статистичний, математичний, спостереження [7].

Висновки. Аналіз теоретики-методологічних підходів до конструювання змісту освіти відображає необхідність урахування різних компонентів цілісного навчально-виховного процесу, відновлення не тільки його предметної спрямованості, але й процесуальної сторони навчального процесу, їхньої гармонізації.

Пошуки шляхів оптимізації навчання географії вбачаємо у створенні умов, за яких учні могли б не тільки сприймати навчальну інформацію, засвоювати теорію, опановувати поняттями, законами, фактами, але й змушені активно діяти, приймати рішення, відповідати за їхні наслідки, користуватися науковими знаннями як інструментом практичної дії. Змістовно-процесуальний підхід не тільки переставляє акценти із предметно-змістовного аспекту на особистість школяра, але й припускає забезпечення єдності інформації й дій, що спричиняє кардинальну зміну характеру навчання географії.

Список використаних джерел

1. Дидактика средней школы: учеб. пособие/ ред. М.Н. Скаткина. – М.: Просвещение, 1982. – 319 с.
2. Кобернік С.Г. Методика викладання географії в школі: навчально-методичний посібник/ С.Г.Кобернік та ін. – К.: Стафед - 2, 2000. – 320с.
3. Лозова В.І. Теоретичні основи виховання і навчання: навчальний посібник/ В.І.Лозова, Г.В. Троцько. – Х.: ОВС, 2002. – 400 с.
4. Малафіїк І.В. Дидактика: навч. посібник/ І.В. Малафіїк. – К.: Кондор, 2005. – 398 с.
5. Методика обучения географии в средней школе: учеб. пособие [для студ. пед. ин-тов по географ. спец] / ред. Л.М.Панчешниковой. – М.: Просвещение, 1983. – 320с.
6. Слостенин В.А. Педагогика: учеб. пособие [для студ. высш. пед. учеб. заведений] / В.А.Слостенин, И.Ф.Исаев, Е.Н.Шиянов; ред. В.А.Слостенина. – М.: Академия, 2002. – 576 с.
7. Структура і зміст географічної освіти в школі/ А.Й.Сиротенко, І.М.Шоробура, М. Хмельницький // Географія. – 2006. – № 3 (54). – С. 4-12.
8. Ушинський К.Д. Избранные педагогические сочинения – в 2-х томах. – М.: Педагогика, 1974. – Т.2. – 598 с.

Т.П.Гонкало,

аспірант,

Криворізький ДПУ

**СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-ХОРОВИХ УМІНЬ
У УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ МУЗИЧНИХ ШКІЛ**

У статті висвітлюються різні підходи щодо формування вокально-хорових умінь учнів старших класів на заняттях хору в умовах музичної школи. Визначаються основні поняття та обґрунтовуються особливості застосування вокально-хорових вправ.

В статье описываются различные подходы формирования вокально-хоровых умений учеников старших классов на занятиях хора в условиях музыкальной школы. Определяются основные понятия и обосновываются особенности использования вокально-хоровых упражнений.

Different approaches dealing with formulating pupils' of the last forms vocal – chorus abilities in the classes of chorus in the condition of musical school are considered in this article. The main notions are defined and the peculiarities of accomplishment of vocal – chorus exercises are based.

В умовах розвитку світових глобалізаційних процесів